

בציילא דשבתא

פירושים וביאורים מתורת רה"י הגאון רבי בצלאל טולידאנו שליט"א

בס"ד, גליון פרשת כי תצא תשפ"ד ♦ 130

ביאור הלאו ד'לא תדרוש שלומם וטובתם'

בידינו - אסור להלחם בהם ולהרגם, חוץ מעמון ומואב שלא נתנהג עמהם המנהג הזה, אבל הזהירנו הא-ל ית' מקרוא להם לשלום ומלבקש מהם להשלים, והוא אומרו יתעלה 'לא תדרוש שלומם וטובתם', עכ"ל.

והיינו דסבר הרמב"ם לדרוש פסוק זה גבי מלחמה לאסור לקרוא להם לשלום, ודלא כפירש"י.

וקשה לי בדבריו, דהנה כתב הרמב"ם (מלכים פ"ו ה"א) וז"ל, אין עושים מלחמה עם אדם בעולם עד שקוראין לו לשלום, אחד מלחמת הרשות ואחד מלחמת מצוה, שנאמר 'כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום', עכ"ל, וצ"ע מדוע לא הוסיף הרמב"ם שזה חוץ מעמון ומואב שאין קוראין להם לשלום, וכמש"כ בסהמ"צ בשם הספרי.

איסור להלחם בעמון ומואב לדורות

ועיין בדברי הרמב"ן (שכחת הלאוין בסופו) שהביא את שלוש מניעות הכתובות בתורה, על עמון ומואב ועל עשו, 'אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה' (דברים ב' ט'), ובבני עמון (פס' י"ט) 'אל תצורם ואל תתגר בם', ובשעיר (פס' ה') 'אל תתגרו בם כי לא אתן לכם מארצכם עד מדרך כף רגל'.

וכתב הרמב"ן, הנה אלה שלוש מניעות מפורשות בתורה לא הביאום בעלי חשבון המצות במספר. וראיתי לרב בעיקר השלישי (עמ' צח) שהן מצות לשעה ולא לדורות, ולכן לא יימנו, אבל הרמב"ן סובר, דכיון דארצם היא ירושה, ירושה הינה דבר שאין לו הפסק, והדבר ידוע שלא תקרא ירושה אלא הדבר הניתן לדורות, ולכך סבר הרמב"ן, דאל תצר את מואב ואל תתגר בו מלחמה זוהי מצוה הנוהגת לדורות.

ביאור פלוגתת הראשונים

אשר לפי"ז י"ל דהרמב"ם לשיטתו, דאין נוהג דינא ד'אל תתגר בו מלחמה' לדורות, וא"כ שייך לומר גם על מואב 'כי תקרב אל עיר וקראת אליה לשלום', וע"ז בא הפסוק ד'לא תדרוש שלומם וטובתם כל ימך לעולם' [אכן, עדיין יש ליישב קושייתנו הנ"ל, וצ"ע].

אולם רש"י יסבור כדעת הרמב"ן, ד'אל תצר את מואב' שייך גם בזה"ז ואסור להלחם איתם, וכיון דלא קרינן 'כי תקרב אל עיר להלחם עליה', גם קריאת שלום אינה שייכת, ולכן הוצרך ללמוד ד'לא תדרוש שלומם וטובתם' הינו דבר אחד, דאין מקבלים גרים הבאים מעמון ומואב כמו כל הגרים הבאים משאר אומות.

אמנם הרמב"ן לשיטתו נקט דאסור לעשות עמהם מלחמה לדורות, ולכך ביאר שמדובר שבני עמון כבשו מדינה אחרת מן העמים, ועליה מותר להלחם עימם, וכיון שניתן לגשת למלחמה, נאמר ע"ז 'לא תדרוש שלומם' שאין לקרוא להם לשלום במלחמה זו, ודו"ק.

איסור דרישה בשלום עמון ומואב

הנה איתא בפרשתנו (כ"ג ד' - ז') האיסור ד'לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה' וכו'', והטעם לכך, 'על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים וכו'', לא תדרוש שלומם וטובתם כל ימך לעולם'.

ויעויין ברש"י שהביא את דברי הספרי שדרש הפסוק, מכלל שנאמר (להלן פס' י"ז, בדין עבד שברח) 'עמך ישב בקרבך', יכול אף זה כן, ת"ל 'לא תדרוש שלומם'.

וכבר כתב הרמב"ן להעיר, שלמדו זאת במדרש מתיבת 'טובתם' ולא מתיבת 'שלומם', וכן הוא בשפתי חכמים, עיי"ש.

ופירוש הדברים, דהנה להלן שם (פס' ט"ז) איתא, 'לא תסגיר עבד אל אדוניו', וכתב היונתן בן עוזיאל לבאר וז"ל, לא תימסור נוכראה בידא פלחי טעותי [היינו אדוניו העובד ע"ז] דאישתזיב גביכון למיהוי תחות טלל שכינתי [פירוש, שרוצה להיות גר תושב שמקבל ע"ע לא לעבוד ע"ז, או גר ממש].

ואמרה תורה, 'עמך ישב בקרבך', וכתב התרגום יונתן, עמכון יתיב וינטור מצותא ביניכון, אליפו יתיה אורייתא, קבעו לי מדרשא באתרא דצבי [היינו לסייעו ללמוד תורה היכן שחפץ], והמשך הפסוק 'לא תוננו' ביאר שהוא בדברים, וכדין אונאת דברים, עכ"ד, והיינו די ש מצוה לסייע לגר או לגר תושב, וזהו 'בטוב לו', וכ"ש דלא תוננו בדברים.

וע"ז אומרת התורה דכל זה בשאר אומות, אבל עמון ומואב - לא תדרוש טובתם ללמדם תורה, ומותר להונות אותם בדברים, וכל כך למה - מפני שהם אומה בזויה ואכזרית, שלא קידמו אתכם בלחם ובמים בצאתכם ממצרים, והיו כפויי טובה, שהרי בזכות אברהם אבינו ניצל לוט מהפיכת סדום ועמורה, והיה ראוי שהם יכירו טובה לזרעו של אברהם, והם שלא עשו כך, נהגו באכזריות ובהנהגה של אומה בזויה, ולכן גם עליהם אין מרחמים.

ומבואר בדברי רש"י, דגרים משאר אומות - מצוה לדרוש טובתם, משא"כ עמוני ומואבי אסור לדרוש שלומם וטובתם, ונקט רש"י דשלומם וטובתם אחת היא, והיינו אסרה תורה כל השתדלות להיטיב עם עמון ומואב.

איסור קריאה לשלום

אמנם בספרי, דרשו תיבת 'שלומם' לחוד ותיבת 'טובתם' לחוד, וכתב הספרי, לפי שנאמר 'כי תקרב אל עיר וקראת אליה לשלום', יכול אף עמון ומואב כן, ת"ל 'לא תדרוש שלומם'.

וכן כתב הרמב"ם לבאר (סהמ"צ, לאוין נ"ו) וז"ל, שהזהירנו מהשלים עם עמון ומואב לעולם, לפי שהא-ל יתעלה כבר צונו, כשנבוא להלחם על עיר שנשאל מאנשיה השלום קודם המלחמה, ואם ימסרו העיר

במעלת הכרת הטוב ובחומרתה

את מידת החסד שבך שהיא לא מידת אכזריות עמון ומואב, אז לא נאמר עלייך האיסור 'אשר לא קדמו אתכם', וזוהי מעלת הכרת הטוב, להכיר טוב ולגמול טובה למי שעשה לנו טובה.

עוד יעויין בפסוק (במדבר ל"א ב') 'נקום נקמת ה' במדין וכו', ומשה שלח את פנחס בן אלעזר למשוח מלחמה. והנה לכאורה צוה ה' למשה ולא לפנחס, ומצינו בזה שני פירושים: רש"י כתב, ומפני מה הלך פנחס ולא הלך אלעזר, אמר הקב"ה, מי שהתחיל במצוה שהרג כזבי בת צור, הוא יגמור את הנקמה, עכ"ל.

אבל בדעת זקנים לבעלי התוס' (פס"ו) כתבו, הקב"ה אמר למשה נקום נקמת וכו' אתה בעצמך והוא משלח אחרים, אלא ע"י שנתגדל במדין אמר, אינו בדין שאבגוד בהם שהם עשו לי טובת הנאה [בברוחו מחרב פרעה – למדין] וכדאמרי אינשי, בירא דשתית מיניה מיא לא תשדי ביה חיזרא. [וכמו"כ, משה לא עשה שלוש מכות ראשונות במצרים דצ"ך, מכיון שמכות הללו היו עם הכאה לקרקע ששמרה עליו בעת לידתו].

והיינו שתוס' הקשו, הרי הקב"ה צוה אותו, וכיצד משה מעביר לפנחס לקיים מצוה דידיה. וזה מתיישב ע"פ רש"י שמתחילה כוונת ה' היתה לצוות את פנחס בכדי שיגמור את הנקמה, אבל התוס' נקטו, שהציווי נאמר למשה, ומשה ציווה את פנחס במה שהוא עצמו נצטווה.

[ונראה, דהנה נחלקו הרמ"א והש"ך (הו"מ סי' שפ"ב) הו"ד בקצות החושן (שם סק"ב) באריכות, גבי אב המצווה מוהל למול את בנו בתורת שליח, האם קיים האב את מצוותו למול את בנו, דעת הש"ך דזוהי מצוה דידיה, ואם נותנה לאחר, מאחר וגם בלא מסירת האב - מצות המוהל חשיבא מילה, חשיב המוהל בעל המצוה, ואין האב מקיים מצוותו עד שימול את בנו בעצמו, אבל הרמ"א נקט, דמאי שנא מכל דוכתי דאמרינן 'שלוחו של אדם כמותו' והאב קיים את מצותו ע"י מינוי השליחות למול את בנו.

והנפק"מ בזה, בגוונא דאדם אחר מל שלא מדעתו לאחר שמינה האב שליח, למי יתחייב לשלם י' זהובים, האם לאב או לזה שהאב מינה, דלדעת הש"ך ישלם לשליח, אמנם לדעת הרמ"א ישלם לאב. וא"כ י"ל, דרש"י סבר כדעת הש"ך ואין משה רבנו מקיים מצוותו ע"י שליח, לכן באר רש"י שמתחילה ציווי הקב"ה היה שפנחס יגמור.

אולם תוס' נקטו, דע"י שליחות שפיר נחשב שהוא קיים את המצוה, אלא הוקשה להם מפני מה לא הזדרז משה כדי לקיים הדין ד'מצוה בו יותר מבשלוחו', ולכך פירשו דבגלל דין הכרת הטוב, וכדי שלא ייגרם חוסר הכרת הטוב, העדיף לקיים שניהם ע"י ששלח את פנחס, ולא לקיים המצוה בעצמו].

ומכאן אנו למדים שלעיתים - מפני הכרת הטוב, צריכים לשקול אם חייבים לקיים מצוה מסוימת וכו"ל.

וראה בדברי הרמב"ם (תשובה פ"ז ה"ג) שכתב, דחייב תשובה הוא גם על מדותיו של אדם, כמו תאוות הממון, כעס, הכרת הטוב, ע"כ.

ואכן, שבירת המידות עבודה גדולה היא עד מאוד, אבל בימי התשובה חייבים אנו להשתדל לשבור את המידות הרעות שבאדם.

כתוב בפרשתנו (כ"ג ד' - ז'), 'לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה', גם דור עשירי לא יבא בקהל ה' עד עולם', וטעם המצוה - 'על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים', ולעומתם כתיב (כ"ג ח'), 'לא תתעב אדומי כי אחיך הוא, לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו, בנים אשר יולדו להם דור שלישי, יבא להם בקהל ה'.'

וכתב הרמב"ן (פס"ה) לבאר וז"ל, והנראה אלי כי הכתוב הרחיק שני האחים האלה שהיו גמולי חסד מאברהם, שהציל אביהם ואמם מן החרב והשבי [כאשר נשבו על ידי ד' מלכים. בראשית י"ד ט"ז] ובזכותו שלחם ה' מתוך ההפיכה [של סדום ועמורה. בראשית י"ט כ"ט] והיו חייבין לעשות טובה עם ישראל, והם עשו עמהם רעה: האחד - שכר עליו בלעם בן בעור והם המואבים, והאחד לא קידם אותו בלחם ובמים כאשר קרבו למולו וכו'.

והמשיך הרמב"ן, והנה עמון הרשיע יותר מכולם שלא רצה להוציא לחם ומים מחוץ לגבולו ולכך הקדים הכתוב 'עמוני' וקדים להזכיר פשעו, על דבר אשר לא קידמו אתכם, ואחרי כן הזכיר מואבי וחטאתו ששכר את בלעם לקלל את ישראל, יעו"ש בדבריו.

ומבואר מכך, כי מה שלא קדמו בני עמון בלחם ובמים, היתה זאת כפיות טובה לשם רשע, מכיון שיכלו לעשות עם עמ"י חסד בקלות ובלי שום סכנה, בדבר שכך נהגו גם האומות והיות והם לא עשו זאת, החמירה בהם התורה והקדימה לכתוב בתחילה 'לא יבא עמוני'.

וכתוב במדרש (במדב"ר כ"א ו'), 'והכיתם כל עיר מבצר וכו' וכל עץ טוב תפילו וכל מעיני מים תסתמו', אמרו לו [לאלישע] הכתוב אומר 'לא תשחית את עצה' ואתה אומר כן, א"ל על כל האומות צוה, וזו קלה ובזויה.

ורואים מכאן, שחיסרון בהכרת הטוב היו פגם חזק בנשמה, עד שנחשבו משום כך לאומה בזויה, וזהו פגם בנפש, ולכן 'גם דור עשירי לא יבוא להם בקהל ה' עד עולם'.

לעומתם, מצרים ואדום - דור שלישי יבוא להם בקהל ה', מצרים שהרעו לנו ועינו אותנו בכל מיני עינויים, מותר להם לבוא בקהל ה' כבר בדור שלישי לגרותם, והטעם, כי עשו עמנו טובה שיוסף היה שר במצרים, ואבותינו נמלטו מארץ כנען מפני הרעב ובאו לארץ מצרים, וניתנה להם ארץ גושן לגור בה, ומחמת הטובה שנהננו מהם, אנו מחייבים להכיר בטובה, ולקרב אותם כבר בדור השלישי.

וכן מצינו במגילת רות כאשר באה רות לבועז ואמר לה שהוא ציוה הנערים שלא יפריעו לה ללקוט משדותיו, שאלה אותו (בי"ג), 'מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני ואנוכי נכריה', ובאר התרגום, מה דין אשכחית רחמים בעיניך ואנא מעמא נוכראה מבנתהון דמואב דלא אידכו למיעל בכניסתא דה', ע"כ, פירוש, הרי מה שלא הותרו המואבים לבוא בקהל ה' היא בגלל אכזריות, ועלינו נאמר 'לא תדרוש טובתם כל הימים', וא"כ למה אתה מרחם עלי.

השיב לה בועז (פס"יא), 'הגד הוגד לי את אשר עשית עם חמותך', והיינו דחוץ ממה שהלכה למשה מסיני, 'עמוני' ולא עמונית 'מואבי' ולא מואבית, היות והוגד לי הטוב שעשית שפרנסת חמותך אחרי שמת בעלך ועזבת בית אביך והלכת להתגיר וכו' והיינו שע"י שגילית